

जातीय भेदभाव र छुवाछुत अन्त्य तथा दलित अधिकार प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७३

प्रस्तावना:

नेपालमा कानूनतः छुवाछुत प्रणालीको अन्त्य भइसकेको भए तापनि अन्धविश्वास तथा सामाजिक कुसंस्कारका अवशेष विद्यमान रहेको कारण व्यवहारमा दलितमाथि भेदभाव र हिंसाजन्य घटना घटिरहेको अवस्था छ । सामाजिक, सांस्कृतिक तथा राजनीतिक विकास प्रक्रियामा दलित तथा पिछडिएका वर्गको सहभागिताले मात्र मुलुकको सर्वाङ्गीण विकास सम्भव छ । सबै किसिमका जातीय भेदभाव उन्मुलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९६५ ले "कानूनका सामु सबै जातजाति समान हुनेछन् ।" भन्ने प्रमुख अवधारणालाई आत्मसात् गरेको छ । नेपाल सन् १९७१ देखि नै यस अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भएको र उक्त महासन्धिको प्रावधानलाई नेपालको संविधान र जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत (कसुर सजाय) ऐन, २०६८ ले स्वीकार गरेको छ । नेपालको संविधानको धारा २४ मा छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हकलाई मौलिक हकका रूपमा राखेको छ भने सोही संविधानको धारा २५५ मा राष्ट्रिय दलित आयोग को व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक वर्ष ०७३।७४ को बजेट वक्तव्यमा प्रधानमन्त्रीको नेतृत्वमा जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत उन्मुलन कार्यान्वयन उच्चस्तरीय समिति गठन गरिने कुरा उल्लेख भएको सन्दर्भमा त्यस्तो उच्चस्तरीय समितिको व्यवस्था गर्न नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषदले जातीय भेदभाव र छुवाछुत अन्त्य तथा दलित अधिकार प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधिस्वीकृत गरी जारी गरेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यो कार्यविधिको नाम जातीय भेदभाव र छुवाछुत अन्त्य तथा दलित अधिकार प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यविधि २०७३ रहेकोछ ।

(२) यो कार्यविधि तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. कार्यविधिको उद्देश्य: यस कार्यविधिको उद्देश्य देहायबमोजिम रहेको छ ।

- क) जातीय भेदभाव र छुवाछुतको अन्त्य तथा दलितको अधिकार प्रवर्द्धनका लागि केन्द्रदेखि स्थानीयस्तरसम्म उपयुक्त संयन्त्र निर्माण गर्ने ।
- ख) जातीय हिंसा, भेदभाव र छुवाछुतको अन्त्यका लागि सबै क्षेत्र र तहमा जातीय मूलप्रवाहीकरण हुनेगरी सम्बद्ध सरोकारवाला सबैको सहभागितामा कार्ययोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।
- ग) जातीय भेदभाव र छुवाछुतको अन्त्यका लागि हालसम्म प्राप्त उपलब्धिहरूलाई संस्थागत गर्दै विद्यमान जातीय विभेद, असमानता र बन्चितीकरण निवारणका लागि ठोस तथा व्यावहारिक कार्यक्रमहरू तय गर्ने ।
- घ) कार्ययोजनामा सम्बद्ध निकायहरूको अपनत्व र जिम्मेवारीपना विकास गर्नका लागि यसको निर्माणका चरणहरूदेखि नै सहभागितामूलक विधिको अवलम्बन गर्ने ।

३. केन्द्रीय स्तरमा रहने संयन्त्र:

केन्द्रीयस्तरमा जातीय भेदभाव तथा छुवाछुतको अन्त्यसम्बन्धी देहायबमोजिमका समितिहरू रहने छन्-

३.१ उच्चस्तरीय समिति: प्रधानमन्त्रीको संयोजकत्वमा देहायबमोजिमका प्रतिनिधिहरू रहेको एक उच्चस्तरीय समिति रहने छ:

- १) प्रधानमन्त्री संयोजक
- २) मुख्यसचिव, नेपाल सरकार सदस्य
- ३) अध्यक्ष, राष्ट्रिय दलित आयोग सदस्य
- ४) व्यवस्थापिका-संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने प्रमुख पाँच राजनीतिक दलका तर्फबाट दलित वर्गको प्रतिनिधित्व हुने गरी प्रधानमन्त्रीबाट तोकिएका पाँचजना सदस्य
- ५) गैरसरकारी क्षेत्रमा दलित उत्थान, जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत अन्त्यका लागि क्रियाशील रहेका संघसंस्थामध्येबाट प्रधानमन्त्रीबाट तोकिएका कम्तीमा एक जना महिला सहित तीन जना सदस्य
- ६) सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (सामाजिक विकास) सदस्य-सचिव

३.२ उच्चस्तरीय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

जातीय भेदभाव तथा छुवाछुतको अन्त्यसम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनाको तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकार तथा दफा ३.३ बमोजिमको केन्द्रीय समन्वय समिति, सम्बन्धित मन्त्रालय/निकायलाई आवश्यक निर्देशन तथा सुझाव प्रदान गर्ने काम, कर्तव्य र अधिकार उच्चस्तरीय समितिको हुनेछ ।

३.३ केन्द्रीय समन्वय समिति: नेपाल सरकारका मुख्यसचिवको संयोजकत्वमा देहायबमोजिमको एक केन्द्रीय समन्वय समिति रहनेछ:

१. मुख्यसचिव, नेपाल सरकार संयोजक
२. सचिव, सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय उपसंयोजक
३. सचिव, अर्थ मन्त्रालय सदस्य
४. सचिव, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय सदस्य
५. सचिव, गृह मन्त्रालय सदस्य
६. सचिव, जनसङ्ख्या तथा वातावरण मन्त्रालय सदस्य
७. सचिव, महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालय सदस्य
८. सचिव, शिक्षा मन्त्रालय सदस्य
९. सचिव, श्रम मन्त्रालय सदस्य

१०. सचिव, स्वास्थ्य मन्त्रालय	सदस्य
११. सचिव, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	सदस्य
१२. सचिव, राष्ट्रिय दलित आयोग	सदस्य
१३. सचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (सामाजिक विकास)	सदस्य
१४. सहसचिव, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय (सामाजिक विकास)	सदस्य-सचिव

३.४ केन्द्रीय समन्वय समितिको काम कर्तव्य र अधिकारकेन्द्रीय समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछः

- क) जातीय भेदभाव र छुवाछुतको अन्त्यका लागि नीतिगत विषयमा उच्चस्तरीय समितिलाई सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्ने ।
- ख) कार्ययोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने ।
- ग) सरकारी वा गैरसरकारी क्षेत्रबाट दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि सञ्चालित कार्यक्रमहरूको समन्वय गर्ने साथै नियमित अनुगमन गरी प्रभावकारी कार्यान्वयनको व्यवस्था गर्ने, गराउने ।
- घ) जातीय छुवाछुत तथा भेदभावको अवस्था बारेमा नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने, गराउने ।
- ङ) उच्चस्तरीय समितिबाट दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि प्राप्त सुझाव र सल्लाहको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- च) दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका सम्बन्धमा देखापरेका समस्याहरू निराकरण गर्ने ।
- छ) दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि जिल्ला समन्वय समिति तथा सम्बन्धित निकायहरूलाई आवश्यक निर्देशन गर्ने ।
- ज) यस्ता व्यक्तिहरूको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक अन्य कार्य गर्ने ।

४. सचिवालय: उच्चस्तरीय समिति तथा केन्द्रीय समन्वय समितिको सचिवालयको काम प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको सामाजिक विकास शाखाले गर्नेछ ।

५. जिल्लास्तरको संयन्त्र: जिल्लास्तरमा देहायबमोजिमको जातीय भेदभाव तथा छुवाछुतको अन्त्यसम्बन्धी जिल्ला समन्वय समिति रहनेछः

१. प्रमुख जिल्ला अधिकारी	संयोजक
२. स्थानीय विकास अधिकारी	सदस्य
३. जिल्ला शिक्षा अधिकारी	सदस्य
४. जिल्ला जनस्वास्थ्य प्रमुख	सदस्य

५. जिल्ला प्रहरी प्रमुख	सदस्य
६. जिल्ला सरकारी वकिल	सदस्य
७. महिला विकास अधिकृत	सदस्य
८. नेपाल बार एसोसिएशनका जिल्ला अध्यक्ष	सदस्य
९. संयोजकले मनोनयन गरेका जिल्लास्थित दलित अधिकार तथा सामाजिक क्षेत्रमा क्रियाशील संघ-संस्थाका प्रमुखहरुमध्ये कम्तीमा ३ जना महिला सहित ५ जना	सदस्य
१०. योजना अधिकृत, जिल्ला विकास समितिको कार्यालय	सदस्य-सचिव

५.२ जिल्ला समन्वय समितिको काम कर्तव्य र अधिकार: जिल्ला समन्वय समितिको काम कर्तव्य र अधिकार देहायबमोजिम हुनेछ:

- क) दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि जिल्लामा सञ्चालित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक सहयोग , सहजीकरण , समन्वय तथा अनुगमन गर्ने ।
- ख) दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनको लागि स्थानीयस्तरमा प्रचार प्रसार र पैरवी गर्ने ।
- ग) दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनको लागि स्थानीय तहमा देखा परेका बाधा अवरोध निराकरण गर्ने ।
- घ) दलितहरु उपरको भेदभावविरुद्धको कानून कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने, गराउने ।
- ङ) दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनको लागि राष्ट्रियस्तरमा गर्नुपर्ने कार्यको लागि राष्ट्रिय समन्वय समितिलाई रिपोर्टिङ तथा पृष्ठपोषण गर्ने ।
- च) जिल्ला प्रहरी कार्यालय र इलाका प्रहरी कार्यालयमा दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि छुट्टै डेस्क स्थापना गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- छ) सम्बन्धित जिल्ला विकास समिति , नगरपालिका र गाँउ पालिकाले दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका सम्बन्धमा आ-आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र सञ्चालित गतिविधिहरुको विषयमा छुट्टै अभिलेख राख्ने र जिल्ला समन्वय समितिसमक्ष नियमित रूपमा प्रतिवेदन दिने व्यवस्था मिलाउने ।
- ज) स्थानीयस्तरमा दलितको हक संरक्षण र हित प्रवर्द्धनका लागि गर्नुपर्ने आवश्यक अन्य कार्य गर्ने ।

६. समितिहरुको बैठक र निर्णयसम्बन्धी व्यवस्था:समितिहरुको बैठक र निर्णयसम्बन्धी व्यवस्था देहायबमोजिम हुनेछ:

- क) समितिको बैठक संयोजकको आदेशानुसार आवश्यकतानुसार बस्नेछ ।

ख) समितिको निर्णय सदस्य-सचिवद्वारा प्रमाणित गरी कार्यान्वयनमा लगिनेछ ।

७ खारेजी र बचाउ:

क) जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत अन्त्य तथा दलितहरुको अधिकार प्रवर्द्धन संयन्त्र, २०६८ खारेज गरिएको छ ।

ख) जातीय भेदभाव तथा छुवाछुत अन्त्य तथा दलितहरुको अधिकार प्रवर्द्धन संयन्त्र, २०६८ बमोजिम भए गरेका कार्यहरु यसै कार्यविधिबमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।